

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДУКТІВ НАФТИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано стан ринку нафти в Україні, визначено основні кон'юнктурні показники. Досліджено динаміку імпорту-експорту нафти та політико-економічні умови розвитку ринку нафти в Україні.

Ключові слова: ринок, імпорт, експорт, нафта, нафтопродукти.

Артюх Т.М., Григоренко І.В., Федий В.В. Состояние и проблемы развития рынка продуктов нефти в Украине. В статье проанализированы состояние рынка нефти в Украине, определены основные конъюнктурные показатели. Исследована динамика импорта-экспорта нефти и политико-экономические условия развития рынка нефти в Украине.

Ключевые слова: рынок, импорт, экспорт, нефть, нефтепродукты.

Artyukh T.M., Grygorenko I.V., Fedyy V.V. The state and problems of the petrochemicals' market development in Ukraine. The paper analyzes the state of the oil market in Ukraine, the basic tactical indicators. The dynamics of imports and exports of oil and political and economic conditions for the development of the oil market in Ukraine.

Keywords: market, import, oil, petrochemicals.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Внутрішній ринок нафти і нафтопродуктів є досить чутливим до коливань на зовнішніх ринках нафти, оскільки в значній мірі залежить від постачання російської нафти та від імпорту нафтопродуктів. Важливим чинником функціонування внутрішнього ринку є економічна ситуація в країні, яка формує пропозиції та попит на нафтопродукти. Ринок також чутливо реагує на сезонні коливання попиту, пов'язані з сільгоспвиробництвом.

Через коливання світових цін на нафту, перманентного зростання попиту на нафтопродукти та підвищення тарифів на їх транспортування собівартість продукції вітчизняних нафтопереробних заводів (НПЗ) останнім часом значно зросла, що, в свою чергу, спричинило зниження рентабельності переробки нафти в Україні та втрату конкурентоздатності нафтопродуктів, вироблених в Україні.

За таких умов виникла загроза занепаду вітчизняної нафтопереробної галузі та збільшення залежності економіки країни від імпортних надходжень бензинів та дизельного палива. Цьому, на жаль, сприяє українська податкова політика, яка стимулює збільшення імпорту нафтопродуктів зі значним скороченням обсягів переробки нафти на власних НПЗ.

Це обумовлює виникнення напружених і, навіть, кризових ситуацій: спостерігається розбалансування попиту і пропозицій нафтопродуктів, виникає загроза енергетичній безпеці держави. Тому питання розвитку й забезпечення стабільності ринку нафти і нафтопродуктів має зайняти одне із пріоритетних місць порядку денного в енергетичній політиці України. Проблема створення сприятливих умов для розвитку вітчизняної нафтовидобувної і нафтопереробної галузі, потребує нагального розв'язання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Постійні зміни у політико-економічному, соціальному та природному середовищі та їх вплив на світовий нафтовий ринок, обумовлюють постійну увагу до вивчення цього елемента в кон'юнктурі світового ринку зарубіжними і українськими вченими та фахівцями-практиками. Зокрема, проблеми розвитку ринку нафти та інших енергоресурсів розглянуті у роботах: С.В. Жукова, М.Д. Кондратьєва, С.М. Меньшикова, В.В. Петрова, В.В. Феллера та інших.

Цілі статті полягають у дослідженні стану ринку нафти та нафтопродуктів в Україні та перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринок нафтопродуктів є найбільш конкурентним та найменш регульованим між інших енергетичних ринків (газу, вугілля). Однак він потребує подальшого удосконалення, основними завданнями якого є: насичення (збільшення обсягів) сировиною власного видобутку, підвищення ефективності переробки та якості й конкурентоздатності нафтопродуктів, створення резервних запасів нафти і нафтопродуктів й ін. Розв'язання цих задач, в першу чергу, потребує залучення у сектор значних інвестицій та вирішення низки існуючих проблем, що потребує проведення відповідних реформ і заходів.

Нарощування обсягів власного видобутку нафти стримується такими негативними факторами, як вичерпання достовірних нафтових запасів, важка доступність розробки родовищ (дві третини запасів розташовані на глибинах більш 2,5 км), технологічна відсталість нафтовидобувної промисловості, недостатні обсяги розвідувального буріння, зволікання з пошуком і освоєнням нових родовищ, зокрема на шельфі Чорного і Азовського морів.

На підвищення ефективності переробки нафти негативно впливають такі фактори, як фізичне зношення та технологічна відсталість основних фондів нафтопереробки, відсутність відповідного фінансування та стимулювання проведення реконструкції та модернізації виробництва, значна залежність НПЗ від монопольних поставок нафти із Росії та скорочення обсягів поставки, низька конкурентоздатність продукції НПЗ, яка не відповідає європейським стандартам якості.

Щодо надходження інвестицій, то існуючий інвестиційний клімат не заохочує прихід інвесторів у галузь. Адміністративні процедури є обтяжливими, особливо для іноземних компаній, відсутні гарантії отримання ліцензії на виконання робіт (пошук і розробка нових родовищ). Не працює на практиці Закон «Про угоди про розподіл продукції» й інші закони цієї сфери.

Іншими факторами стримування приходу зовнішніх інвестицій є: зміна правил гри при зміні уряду, погрози щодо перегляду результатів ліцензійного конкурсу, нестабільність законодавства, недостатня незалежність судової системи, корупція і протекціонізм, політична нестабільність в країні й ін.

До загальних проблем, вирішення яких заважає удосконаленню ринку нафти і нафтопродуктів та його відповідності загальноєвропейським вимогам, слід також віднести наступні проблеми: несприятлива ситуація та умови для надходження інвестицій; неефективність системи державного регулювання діяльності суб'єктів ринку; недосконалість механізмів ціно- та тарифоутворення; недостатня державна й корпоративна наукова підтримка галузі та масовий відтік українських фахівців за кордон; недотримання екологічних норм та стандартів в нафтопереробній галузі; невідповідність чинного законодавства європейським стандартам.

Щорічний власний видобуток нафти в Україні на сьогодні складає лише 3 – 4 млн. т, що покриває приблизно 15-18% потреби країни. Сьогодні приріст видобування нафти можливий за рахунок розробки найбільш глибоких шарів вже відомих родовищ (особливо Передкарпаття), відкриття нових родовищ (зокрема, в Дніпровсько-Донецькій западині) та освоєння шельфів Чорного й Азовського морів. При цьому необхідно врахувати, що в колишньому СРСР переважно добували тільки 30-40 % геологічних запасів родовищ, а в країнах з високим рівнем технології віддача шарів досягає 70-80 %.

Останні роки в Україні спостерігалось постійне скорочення фінансування геологорозвідувальних і пошукових робіт. Це пов'язане з тим, що імпорту енергоносіїв дає певним комерційним структурам величезні прибутки і шкуру віддачу. Натомість вкладати кошти у розвиток видобутку є справою ризикованою, його окупність розтягується на роки. Із-за

недостатнього фінансування та складних і суперечливих умов залучення закордонних інвесторів темпи освоєння вуглеводневих ресурсів українського сектора акваторій Чорного і Азовського морів є незадовільними.

Навіть при самих оптимістичних прогнозах щодо власного видобутку, Україна залишиться значним імпортером нафти. Одним з головних імпортерів нафти в Україну є Росія. До 2004 р. (включно) постачальником нафти в Україну був Казахстан. У 2008 р. Україна вперше почала імпортувати нафту із Іраку та Білорусі. У різні роки обсяги імпорту нафти із Росії в Україну склали 85 – 75 % від загального обсягу поставки. Починаючи з 2015 року у зв'язку з політичною ситуацією, обсяг імпорту нафти з Росії, значно скоротився, порівняно з попередніми роками.

Розглянемо стан зовнішньої торгівлі нафтою в Україні за період 2013 – 2015 роки [1 – 3].

Таблиця 1

Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн – контрагентів (тисяч доларів США) за період з 01.01.2013 по 31.12.2013

Код і найменування групи товару за УКТЗЕД	Імпорт			Експорт		
	Країна	Вартість	Питома вага	Країна	Вартість	Питома вага
2710	Білорусь	2272462	35,41%	Віргінські острови	320567	39,54%
2710	Російська Федерація	1859481	28,97%	Беліз	171396	21,14%
2710	Литва	769406	11,99%	Кіпр	122817	15,15%
2710	Інші	1516969	23,63%	Інші	195992	24,17%

Таблиця 2

Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн – контрагентів (тисяч доларів США) за період з 01.01.2014 по 31.12.2014

Код і найменування групи товару за УКТЗЕД	Імпорт			Експорт		
	Країна	Вартість	Питома вага	Країна	Вартість	Питома вага
2710	Білорусь	3107175	46,39%	Кіпр	232487	45,53%
2710	Російська Федерація	1222215	18,25%	Віргінські острови	107652	21,08%
2710	Литва	890986	13,30%	Панама	25687	5,03%
2710	Інші	1477911	22,06%	Інші	144769	28,35%
Всього:		6698287	100%		510597	100%

Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн – контрагентів (тисяч доларів США) за період з 01.01.2015 по 31.12.2015

Код і найменування групи товару за УКТЗЕД	Імпорт			Експорт		
	Країна	Вартість	Питома вага	Країна	Вартість	Питома вага
2710	Білорусь	1733443	44,94%	Кіпр	29904	26,69%
2710	Російська Федерація	844647	21,90%	Італія	19845	17,05%
2710	Литва	413913	10,73%	Велика Британія	12248	10,52%
2710	Інші	865016	22,43%	Інші	54388	46,73%
Всього:		3857019	100%		116385	100%

Аналіз наведених вище даних дозволяє зробити висновок, що протягом останніх трьох років основні країни-імпортери нафти в Україну не змінювались. Найбільшим імпортером нафти до України у 2015 році стала Білорусь (44,95%), це майже половина від усього обсягу імпорту нафти. Порівняння обсягів експорту нафти з України за період 2013-2015 роки, вказують на те, що за період 2013-2015 років країни-експортери нафти постійно змінювались. Так, у 2013 році найбільше нафти експортувалось до Вірджинських островів (39,54%), у 2014 р. і у 2015 р. – до Кіпру (45,53% і 26,93% відповідно)

Збільшення частки імпорту більш якісних нафтопродуктів негативно позначилося на ефективності роботи національних НПЗ, яким було важко конкурувати з постачальниками з Російської Федерації та Білорусії внаслідок вищої ціни на імпортовану нафту, а отже, і більш високу собівартість продукції. Але є й інша сторона проблеми імпорту нафтопродуктів: частина з них не відповідає задекларованим стандартам. Це свого роду зливання нафтопродуктів сумнівної якості від країн-сусідів, за які наші споживачі змушені платити майже європейську ринкову ціну.

Щодо експорту нафтопродуктів, то Україна експортує в інші країни (Велику Британію, Кіпр, Латвію, Румунію, Італію тощо) мазут, ціна за який на 17,7% нижча від ціни імпортової нафти. Таким чином, експортуючи щороку мільйони тон мазуту, вітчизняні НПЗ по суті субсидують інші країни на мільярди доларів. Це пояснюється тим, що вони не можуть вилучати з важких залишків нафти легкі фракції моторного палива. Ситуація повинна змінитися в разі модернізації українських НПЗ, коли з'явиться можливість замінити в експорті

мазут на дорожчі дизельне паливо та автомобільний бензин.

Динаміка експорту та імпорту нафти та продуктів нафтопереробки за 2013-2015 рр. зображено у табл. 4, 5, 6 [1 – 3].

Таблиця 4

**Зовнішня торгівля України з окремими країнами
(тисяч доларів США) за період з 01.01.2013 по 31.12.2013**

Код найменування групи товару за УКТЗЕД	Імпорт			Експорт			Сальдо
	за період з 01.01.2013 по 31.12.2013		вага нетто	за період з 01.01.2013 по 31.12.2013		вага нетто	
	вартість	питома вага, %		вартість	питома вага, %		
2710. Нафта або нафтопродукти	6418318	8,35	6538600	810772	1,28	1068441	-5607546
Всього:	76866083	100	78306586	633411562,5	100	83471953	556545479

Таблиця 5

**Зовнішня торгівля України з окремими країнами
(тисяч доларів США) за період з 01.01.2014 по 31.12.2014**

Код найменування групи товару за УКТЗЕД	Імпорт			Експорт			Сальдо
	за період з 01.01.2014 по 31.12.2014		Вага нетто	за період з 01.01.2014 по 31.12.2014		Вага нетто	
	вартість	питома вага, %		вартість	питома вага, %		
2710. Нафта або нафтопродукти	6698287	12,75	7445959	510596	0,94 %	729969	-6187691
Всього:	52535584	100	58399678	54318723	100%	77656276	1783139

**Зовнішня торгівля України з окремими країнами
(тисяч доларів США) за період з 01.01.2015 по 31.12.2015**

Код найменування групи товару за УКТЗЕД	Імпорт			Експорт			Сальдо
	за період з 01.01.2015 по 31.12.2015		вага нетто	за період з 01.01.2015 по 31.12.2015		вага нетто	
	вартість	питома вага, %		вартість	питома вага, %		
2710. Нафта або нафтопродукти	3857019	10,56	6760619	116385	0,30	277175	-3740634
Всього:	36524801	100	64021013	38795000	100	92391666	2270199

Незважаючи на достатні потужності нафтопереробки, в Україні на ринку нафтопродуктів періодично виникає криза, особливо в період осінніх та весняних польових робіт. Ознаками кризового стану в нафтопереробній галузі є зменшення обсягів переробки нафти, коливання цін та зниження якості нафтопродуктів. Наслідком цього є те, що під час кризи пального Україна вимушена імпортувати його з інших країн. Це призводить до скорочення прибутку від реалізації вироблених нафтопродуктів, позбавляє українські НПЗ важливого джерела фінансування інноваційного розвитку. У той же час за рахунок споживачів нафтопродуктів в Україні їх імпортери з Білорусі, Росії, Литви та інших країн збільшують рентабельність своїх НПЗ, інвестують чистий прибуток у їх розвиток, поповнюють бюджети своїх країн.

Іншою мотивацією для ввозу нафтопродуктів (моторного палива) з-за кордону є невідповідність вітчизняної продукції екологічним вимогам згідно з європейськими стандартами. Для вітчизняних нафтопереробних заводів виробництво нафтопродуктів європейського рівня – це питання значних інвестицій у технологічне оснащення та реконструкцію. Сьогодні найближчими до України виробниками бензину євро-стандарту є Прибалтика, Білорусь, Румунія та Польща. Звідти й імпортується пальне стандарту Євро-3 і Євро-4 в нашу мережу АЗС.

Аналіз попиту на нафту в Україні показав, що споживання нафти в

цілому по країні та за окремими НПЗ неухильно зменшується, але цей процес пов'язаний не з переходом України на інші види енергії та палива, а з тенденцією нарощування обсягів імпорту моторного палива, яке і є результатом переробки нафти на НПЗ.

На нафтовий ринок України істотно впливає залежність вітчизняних виробників нафтопродуктів від імпортних поставок нафти.

Частка імпортних поставок нафти на вітчизняний ринок становить більш ніж 70%. Формування такої суттєвої імпортної залежності вітчизняних виробників палива від поставок сировини з інших країн відбувається на тлі зменшення в Україні видобутку нафти, починаючи з 2010 року. Нафтопереробна промисловість України представлена Лисичанським, Кременчуцьким, Херсонським, Надвірнянським, Дрогобицьким та Львівським нафтопереробними заводами. На Україні існує 6 великих нафтопереробних заводів (НПЗ), які знаходяться на території п'яти нафтовидобувних регіонів (західного, центрального, північного, східного та південного).

ПАТ Укртатнафта (Кременчуцький НПЗ) займає перше місце по переробці нафти в Україні. Потужність Кременчуцького НПЗ складає 18 млн. тон нафти в рік. На даний момент вітчизняний нафтопереробний комплекс переживає кризовий стан. 2014 рік став справжнім випробуванням для української нафтогазової галузі.

Відбулося кілька значущих подій, які докорінно змінили ринок, передусім нафтовий. Через окупацію Криму Україна втратила контроль над державною компанією «Чорноморнафтогаз» і над чорноморським шельфом, де працювали нові установки. Значною мірою також на нафтовий ринок в Україні впливає окупація Донбасу. Так, за останній рік видобуток нафти впав на 110 тис. тон або більш ніж на 17% до 533 тис. тон. Це найгірший результат за останні 15 років. Падіння видобутку в компанії пояснюють виснаженням основних газоконденсатних родовищ.

Нафта була, є і буде стратегічною сировиною і одним з найважливіших факторів економічної незалежності будь-якої держави. Необхідність ефективної роботи української нафтопереробної промисловості зумовлює об'єктивно нагальну потребу в подальших спеціальних економічних дослідженнях. Високорозвинені країни приділяють велику увагу розвитку нафтопереробної промисловості, поглибленню переробки нафти, енергозбереженню, поліпшенню екології й автоматизації НПЗ. Інші

постсоціалістичні країни, крім країн-членів СНД, створивши привабливий інвестиційний клімат, одержали від міжнародних організацій-донорів значні інвестиції і майже повністю закінчили реструктуризацію нафтопереробної промисловості. Стан українського ринку нафти і нафтопродуктів відображає особливості кризисних явищ в економіці і в нафтопереробній промисловості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нафтовий сектор нездатний відреагувати на зміни в соціально-економічному становищі України, а ринкові реформи, які проводились в галузі, не є ефективними.

Однак, з урахуванням великих потенційних можливостей підвищення ефективності і впливу на економіку, розвиток нафтопереробної промисловості слід вважати одним з основних пріоритетів структурної перебудови паливно-енергетичного комплексу і інвестиційної політики в Україні.

Список використаних джерел

1. Кобаль Г. Видобуток нафти і газу в 2014 році. Огляд. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/02/3/525569/>
2. Чорноротов О. Ринок газу та нафти України за 2012 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2013/15.04.2013/gas_neft_2012.pdf
3. Кравченко В.О. Сучасний стан світового та українського ринку нафти в умовах глобалізації / В.О. Кравченко, О.К. Гудаков // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. – 2013. – Вип. 5. – С. 83 – 89.

Стаття рекомендована до друку професором Власенко І.Г.

Стаття поступила в редакцію 27.12.2015 р.